

vel saltem præcisione mentis, quatenus ratio entis aut veri, præcisa ratione boni, considerari potest; ergo hæc potest esse ratio sufficiens ad movendum appetitum, et consequenter ad finaliter causandum. Respondeo, in re dari quidem posse ens indifferens secundum aliquam rationem boni, non tamen secundum omnem, quia non potest ens non esse bonum, atque ita quando ens sub aliqua ratione indifferens voluntatem movet, non movet illam quatenus indifferens est, sed quatenus aliquam rationem boni habet. Quod si contingat aliquod ens sub omni ratione boni esse indifferens respectu appetentis, id est, ut nec sit honestum, nec turpe, nec jucundum, nec molestum, neque naturæ conveniens, neque disconveniens (quod fortasse non potest inveniri), tamen illo posito, tale ens non posset habere causalitatem finalem in voluntate; quia nullam convenientiam aut conformitatem haberet cum illa; voluntas autem cum sit essentialiter appetitus, non inclinatur nisi in conveniens ut tale est; unde cum ratio entis de se sit indifferens ad rationem convenientis et disconvenientis appetenti, non est de se sufficiens ad movendum appetitum. Quod si interdum videatur ens aliquod movere voluntatem solum quia non existimatur disconveniens, ideo est quia in omni ente apprehenditur inesse aliquid bonitatis et perfectionis, quæ si aliunde non habet disconvenientiam, hoc ipso ratione suæ perfectionis existimatur conveniens.

8. Imo, quia id, quod est in se bonum, potest esse vel conveniens, vel disconveniens homini, ideo non quæcumque bonitas, sed secundum aliquam convenientiam ad appetentem est sufficiens ratio finalisandi. Propter quod dixit Arist., 8 Ethic., c. 5: *Amabile quidem bonum, unicuique autem proprium.* Quod quomodo intelligendum sit, longam et Theologicam postulat disputationem, tum propter amorem amicitiae, tum maxime propter amorem Dei super omnia. Nunc breviter tantum notetur, bonum proprium non debere intelligi solum illud, quod cedit in proprium commodum, sed simpliciter quod per se decet, aut est consentaneum naturæ appetentis. Quo sensu comprehenditur omnis finis, etiamsi ad perfectissimum amorem amicitiae pertineat.

9. Rursus dicit aliquis: voluntas non semper movetur a fine ad obtinendum aliquid, sed sæpe etiam ad vitandum aliquid; sed ad hoc movetur a fine ratione malitiæ; ergo

non solum bonum, sed etiam malum, ut malum, potest habere aliquam causalitatem finalem in voluntate. Respondetur, quando mobile recedit ab uno termino ut ad alium accedat, terminum a quo non esse finem illius motus, neque excitare mobile (loquimur metaphorice) ut a se recedat, sed finis est terminus ipse, ad quem mobile fertur, et si finaliter excitari posset, ab illo tantum traheretur, et consequenter ratione illius ab alio termino recederet. Sic ergo voluntas proprie a bono tantum movetur ut a fine a quo trahitur, ut ad se accedat per amorem, intentionem, etc.; inde vero sequitur recessus a malo, quæ non tam est motio in finem quam quid consequens ad tendentiam in finem, et quasi quoddam medium ad obtinendum finem. Unde ad illummet actum, qui est odium mali, non movet malum, nisi in virtute boni, quia non habetur odio malum, nisi ratione boni amati, et ita etiam in illo actu dici potest bonitas ratio movens ad odio prosequendum malum oppositum. Nam odisse malum sub ratione mali, nihil aliud est quam odisse illud, quia privat bono, et ita bonitas est illic ratio principaliter movens, sicut in simili dicemus paulo inferius de electione mediorum.

10. Tandem dicit aliquis: interdum minor bonitas plus movet voluntatem, ut amet, quam major malitia ut recedat, et e converso minor malitia interdum plus movet ad fugam, quam magna bonitas ad prosequendum finem; ergo eadem ratione fieri potest ut voluntas recedat a bono quatenus bonum est, seu etiam si non sit malum, et e converso, ut feratur in malum, etiamsi non sit bonum, quia, ut dialectici aiunt, sicut simpliciter ad simpliciter, ita magis ad magis, et e converso. Respondetur: sicut solum bonum potest movere voluntatem, ita etiam solum majus bonum, quantum est de se, magis movere, dummodo sufficienter propositum sit. Quod autem voluntas interdum non sic moveatur, provenit ex libertate ipsius voluntatis. Hæc vero non sufficit ut feratur in malum sub ratione mali, tum quia libertas non potest exerceri extra objectum voluntatis; tum etiam quia, hoc ipso quod voluntas feratur in malum ad experiendam suam libertatem, jam non fertur sub ratione mali, sed sub aliqua ratione utilis. Quanquam hoc experimentum libertatis semper supponit in objecto sufficientem rationem boni vel mali, quæ ex parte illius fundare possit huiusmodi

usum libertatis. Ad hunc autem usum, si sit tantum quoad exercitium, sufficit ut vel bonitas objecti, vel actus ipse, seu dilectio ejus non existimetur necessaria, ut in superioribus traditum est, cum de liberis causis ageremus.

11. Unde, licet bonum quantum est ex se, efficacius sit in suo genere ad finaliter causandum, quia tamen actu causare non potest, nisi voluntas ipsa se moveri sinat, seu cooperetur in suo genere motioni ejus, quod pro sua libertate potest non facere, ideo ex hoc capite accidere potest ut minus bonum actu causet finaliter, prætermissa majori bono. Quod tamen facere non posset, si nullam haberet bonitatem, quia jam tunc omnino deesset ratio causandi, sine qua non sufficit libertas voluntatis, ut moveatur, quamvis, ut non moveatur, sufficiat (ut dixi) carentia vel negatio boni necessarii, etiamsi malum non sit. Secus vero erit si usus libertatis non tantum sit quoad exercitium, sed etiam quoad specificationem per actum contrarium odii, aut similem, nam tunc necesse est ut aliqua ratio mali in objecto appareat, nam odium proprie sumptum, solum circa rationem mali versari potest.

12. Dico secundo: non tantum verum bonum, quod in re sit aut esse possit, sed etiam bonum apparens, seu tantum existimatum, potest esse sufficiens, ut finalem suam causalitatem exerceat. Ita docet D. Thomas, 1. 2, q. 8, a. 4. Constatque satis experientia, nam sæpe movetur homo ad inquirendum aliqua, quæ apparent bona, ut delectabilia, quæ revera talia non sunt. Quod etiam in electionem mediorum est manifestum; eligimus enim sæpe quod existimamus esse utile ad finem, quod postea experimur esse inutile, vel etiam impediens. Ratio autem est, quia causa finalis non causat nisi cognita, ut infra dicemus; quantum autem spectat ad cognitionem, perinde se habet res, quæ existimatur bona, ac si in re ipsa bona esset, quia idem iudicium de illa fertur, et æque verum existimatur, ac denique eodem modo representatur seu proponitur voluntati.

13. Illud tamen videri solet difficile in hac conclusione, cum causalitas finalis vera et realis sit, quomodo ratio tantum conficta aut existimata possit ad hanc causalitatem sufficere. Nam realis causalitas non potest oriri nisi a principio reali; illa autem bonitas tantum apparens nihil reale est, sed fictum potius; ergo nec potest realiter causare. Imo

talis bonitas, cum non sit in rebus, sed in ratione tantum, non videtur esse posse sufficiens ad movendam metaphorice voluntatem, nam voluntas non fertur, nisi in res ipsas quatenus bonæ sunt.

14. Respondetur primo, hanc causalitatem finalem ita esse realem, ut fiat morali quodam et intellectuali modo, per naturalem sympathiam, quæ est inter voluntatem et intellectum, et ideo ad illam non requiri aliud esse reale in causa, nisi illud quod sufficit ad motionem inter has potentias per naturalem consensionem earum, et quia ad sufficit esse reale, ut representatum in intellectu, etiamsi in re verum non sit, ideo etiam ad causalitatem finalem sufficere potest apparens bonitas, licet vera non sit. Et hoc fere est quod D. Thomas citato loco ait, appetitum elicited sequi formam apprehensam, et ideo ad ejus motionem sufficere bonitatem apprehensam, seu existimatam, etiamsi vera non sit.

15. Addi vero ulterius potest, aliud esse loqui de bonitate, aliud de re bona, nam voluntatem interdum movet res, quæ vere bona non est; quo sensu procedit conclusio posita, scilicet, quod interdum bonum tantum apparens finaliter causet. Nihilominus tamen dici potest voluntatem nunquam moveri, nisi a vera bonitate; nunquam enim movetur, nisi vel a delectatione, vel ab honestate, vel a commodo naturæ, quæ omnes veræ bonitates sunt (omitto appetitum boni in communi, in quo non est deceptio). Unde in propria ratione formali, quæ movet, nunquam etiam est deceptio, sed hæc intervenit in applicatione hujus rationis formalis ad hanc vel illam rem, et hac ratione movet quidem res, quæ apparet bona; ratio autem movens non est apparens, sed vera bonitas, quamvis tali rei falso attribuat. Ut, verbi gratia, si quis amat furtum, ut ex illo eleemosynam faciat, movetur quidem a bono existimato, tamen a vera bonitate et honestate, scilicet, ab honestate misericordiæ, quam in tali actu esse existimat. Et idem est cum homo quærit aliquod objectum, quod putat esse delectabile, in re tamen delectabile non est, nam ille veram quærit delectationem, et ab ea tantum movetur, errat tamen illam applicando rei, in qua vere non est. In hoc ergo sensu dici potest, rationem causandi finaliter semper esse veram aliquam bonitatem, quamvis non semper sit verum aliquod bonum, quia non semper apprehenditur talis

bonitas aut iudicatur de re in qua vere existat.

16. Dico tertio : solum illud bonum, quod in se seu per se bonum est, est sufficiens ad causalitatem finalem exercendam. Declaratur, nam bonum, ut supra tractavimus, tantum est aut honestum, aut delectabile, aut utile; ex quibus duo priora sunt in se ac per se bona, tertium vero solum per habitudinem ad illa, quæ omnia ibidem explicata sunt. Igitur duo priora bona sufficiunt ad causalitatem finalem exercendam, quod facile probari potest. Nam causalitas finis in duobus consistit, vel in alterutro eorum, scilicet, quod voluntatem moveat ut finem propter se, et alia propter ipsum diligat aut exequatur; utrumque autem horum præstare potest utrumque ex illis bonis. Nam bonum honestum propter se est maxime expetibile tanquam per se decens, vel per sese naturæ conveniens; imo hæc est ipsa ratio boni honesti, ut dicto loco notavimus cum D. Thoma, 1 p., q. 6, a. 6. De bono autem delectabili ait idem D. Thomas, 1. 2, q. 2. a. 6, ad 1, ex Aristot., 10 Ethic., c. 2, *stultum esse querere propter quod appetatur, nam ipsa delectatio per se habet unde appetibilis sit*. Hæc ergo duo bona sufficientia sunt ad causandum primam motionem in finem propter seipsum.

17. Ex hac autem motione nascitur altera, quæ est ad media propter finem; nam illud idem bonum, quod propter se amatur, movet ad amandum alia propter ipsum, si necessaria vel utilia sint ad bonum propter se amatum obtinendum. Utrumque ergo ex his bonis per se sufficiens est ratione suæ bonitatis ad causalitatem finalem exercendam, quoad utramque ejus partem. In quo munere sese habent mutuo sicut excedens et excessum, nam bonum delectabile, et quoad nos plus movere solet, et ad se trahere appetitum, et delectatio quodammodo est ultima perfectio operationis propter se amabilis; at vero bonum honestum, quo majus est, et per se nobilius, eo de se et natura sua potentius est ad hanc causalitatem exercendam, et nobiliores etiam effectus potest in hoc genere causare. Quin potius, si naturæ institutionem spectemus, solum honestum bonum habere debet propriam rationem finis, nam delectatio ex intentione naturæ non est propter se, sed propter operationem cui adjungitur, et ideo propter illam amari debet, de quo alius alius.

18. De bono autem utili, cum non sit per

se bonum, satis manifestum apparet non esse sufficiens ad causalitatem finalem exercendam, quia bonum utile ut sic non est per se amabile; ergo non est sufficiens ad primam motionem finis exercendam. Rursus quatenus utile est, non est id propter quod aliud amatur, nam potius ipsum amatur propter aliud; ergo neque secundam motionem seu causalitatem finis exercere potest. Quin potius sub ea ratione est effectus finis, quia est id quod alterius gratia fit vel amatur; ergo bonum utile ut sic non potest causalitatem finalem exercere. Sola ergo bonitas honesta, sive moralis, sive naturalis, et bonitas delectabilis, potest esse propria ratio causandi finaliter. Hic vero occurrebat statim difficultas de mediis, an possint causalitatem finalem exercere, quam melius tractabimus sectione sequenti.

SECTIO VI.

Quæ res possint causalitatem finalem exercere.

1. Difficultas hujus quæstionis ex duplici capite oriri potest. Primum est de mediis, an illa possint exercere causalitatem finis; videtur enim ex ipsis terminis manifestum, non posse media habere causalitatem finis; nam sola res, quæ est finis, potest exercere causalitatem finis; sed medium est res distincta a fine; ergo non potest exercere causalitatem finis. In contrarium vero est, quia medium ut medium allicit voluntatem, ut ipsum amet; ergo in hoc exercet causalitatem finis. Et maxime quia etiam ad unum medium potest aliud ordinari; tunc ergo illud medium, quod est prius ordine intentionis, exercet causalitatem circa finis aliud, quod ad ipsum ordinatur.

2. Secunda difficultas est de privationibus aut negationibus, an sub hac propria ratione possint exercere causalitatem finis, id est, absque errore judicata et existimata, quod privationes vel negationes sint, et non veritas. Et idem quæri potest de relationibus, præsertim rationis. Et ratio difficultatis est, quia hæc sicut non habent veram entitatem, ita nec bonitatem, et præsertim per se amabilem; ergo non habent vim et rationem proximam ad causandum finaliter. In contrarium vero est, quia sæpe per se intendimus hujusmodi privationes, et carum gratia media eligimus, ut alicujus mortem, vel aliquid simile. Similiter intendimus aliquando relationes rationis, ut humanas dignitates, aut æstimationes apud alios, quæ in sola relatione rationis consistunt.

Possintne media causalitatem finis exercere.

3. Circa priorem difficultatem sunt varii dicendi modi. Primus est, media etiam ut media posse exercere causalitatem finis; in quo hæc sententia contradicit aperte ultimæ parti tertiæ assertionis propositæ in præcedenti sectione. Tenet vero illam Gabriel, in 1. dist. 38, art. 1, ubi ex sententia Gregorii ibi, art. 1, distinguit finem alium esse propriissimum, alium proprium, alium commune seu communissimum, et hoc ultimo modo dicit media habere rationem finis, eisque causalitatem exercere. Unde etiam illud medium, quod est ultimum in intentione, et primum in executione, propter quod nullum aliud eligitur, ait participare causalitatem finis. Fundamentum esse videtur, quia omne objectum voluntatis habet rationem et causalitatem finis; sed medium ut medium, seu quod non est nisi medium, est objectum voluntatis; ergo participat causalitatem finis. Minor constat, quia voluntas vere ac proprie versatur circa finem amando ipsum; illud autem est proprium objectum potentia, circa quod ipsa versatur. Major autem sumitur ex D. Thoma, 1. 2, q. 1, art. 1, ubi ait finem esse objectum voluntatis; loquitur autem de objecto adæquato, tum quia dicit, ita se habere finem ad voluntatem, sicut color ad visum; color autem est objectum adæquatum visus. Tum etiam quia inde infert voluntatem amare omnia sub ratione finis, quia amat omnia sub ratione sui objecti; quæ consecutio bona non esset, nisi finis esset objectum adæquatum. Favet etiam Aristot., 2 Phys., cap. 3, dicens, *finem et bonum idem esse*; bonum autem est objectum adæquatum voluntatis; ergo et finis.

4. Secundus modus dicendi est, rem, quæ est medium, etiam si propter se non ametur, neque amabilis sit, posse exercere causalitatem finis, non tamen quatenus medium est, sed quatenus propter illam aliud medium appeti potest. Itaque illud medium, quod non est primum in executione, sed intercedit inter finem et primum medium, dicitur participare causalitatem finis, non tamen quatenus amatur propter ipsum, quia sub ea ratione est id cujus gratia, et consequenter habet rationem finis proximi, et non medii. Illud vero, quod est primum medium, propter quod nullum aliud amatur, non participat causalitatem finis. Hanc sententiam tenet Ægid., in 2, d. 38, q. 2, a. 2; Gabr., in 2, d. 1, q. 5,

a. 1, et Ocham, in 2, q. 3, et videtur favere D. Thom., 3 contra Gent., c. 2, ubi in ratione quarta dicit: *Omnia intermedia inter agens et ultimum finem sunt fines respectu priorum, et principia activa respectu sequentium*, et in 2 Phys., lect. 5, ait, de ratione finis non esse quod sit ultimum simpliciter, sed solum respectu præcedentis. Idem sentit 1 Ethic., c. 7, ubi Aristoteles multum favet huic sententiæ; dicit enim, non omnes fines esse perfectos, et propter se expetibiles, et in 5 Metaph. et 2 Physic., inter fines numerat instrumenta artis, et divitias, quia per alia media fiunt vel acquiruntur, quamvis ipsa etiam sint media ad posteriores fines. Ratio vero est jam tacta, quia in illis est sufficiens ratio ad movendam voluntatem, ut aliquid velit propter ipsa, et hoc satis est ad exercendum aliquid munus causæ finalis, etiamsi non exerceant omnia.

Statuitur principium ad resolutionem quæstionis necessarium.

5. Nihilominus dicendum censeo, nullam rem posse proprie, et (ut ita dicam) per intrinsecam denominationem exercere causalitatem finis, nisi quæ per se bona sit et expetibilis. Cur addam illas particulas, *proprie et per intrinsecam denominationem*, infra declarabo. Sumo igitur hanc assertionem ex Aristot., 2 Metaph., c. 2, ubi dicit, de ratione finis esse, ut alia appetantur propter ipsum, ipsum vero non propter alia; ubi per hanc posteriorem negationem circumloquitur illam rationem, quam nos positive explicamus, dicendo finem debere esse per se expetibilem per propriam bonitatem quam in se habeat. Nam non est de ratione finis, generatim loquendo, ut propter aliud non appetatur, sed hoc est proprium finis omnino ultimi. Unde in 1 Ethic., c. 7, dicit, in unaquaque serie illud esse finem quod appetitur ut ultimum, id est, in quo sistit intentio mediorum omnium, quæ propter finem appetuntur. Sic etiam 2 Phys., cap. 3, dicit, omnia media, quæ inter se subordinata sunt, esse propter unum finem. Denique, lib. 4 Magn. Moral., c. 2, distinguit: *Bonorum alia sunt fines, alia non; quemadmodum sanitas quidem finis, atque sanitatis causa neutiquam finis est*, ubi sanitatis causam vocat medium ad sanitatem. Et probatur ratione, nam in unoquoque genere causæ illa res potest causare in tali genere, quæ habet virtutem, seu formale principium constituens in actu primo causam talis gene-

ris; sed bonitas est ratio formalis causæ finalis, constituens illam in actu primo sufficientem ad causandum; ergo tantum res illa, quæ bonitatem habet, esse potest causa finalis per intrinsecam potentiam seu denominationem; omnis autem res, et illa sola, quæ in se habet bonitatem, et convenientiam respectu appetentis, est per se bona et appetibilis; ergo tantum res, quæ est per se bona et appetibilis, potest causalitatem finis exercere.

6. Dices: etiam res utilis, ut sic, habet in se bonitatem, cum in se habeat utilitatem, nam utilitas quædam species bonitatis est. Sed contra hoc est quod supra diximus tractando de bonitate, disput. 10, bonum utile, ut sic, non esse aliquid omnino intrinsecum rei, quæ utilis censetur; nam licet utilitas, ut solum dicit vim aliquam vel efficacitatem, sit aliquid in re, quæ denominatur utilis, tamen tota illa utilitas non est bona, neque appetibilis ut utilis, nisi propter bonitatem finis intenti, et ut illi subest. Propter quod D. Thomas, 1 p., q. 5, a. 6, merito dixit, *utilia non esse amabilia propter se, sed solum ratione finis*. Et ideo etiam bonum utile ut sic non censetur bonum simpliciter, nec per intrinsecam denominationem, quia non est per se convenienti, sed solum ut substat tali fini, et ab illo quasi formaliter convenientiam accipit.

7. Secundo igitur argumentor in hunc modum; nam ea res, quæ non est per se bona, non potest movere voluntatem ad amandum se propter se; ergo nec potest voluntatem movere ad amandum alia propter ipsam; ergo nullam causalitatem finis exercere potest. Hæc secunda consequentia patet ex dictis, quia tota causalitas finis in illis duobus capitibus continetur. Primum vero antecedens etiam videtur ex terminis per se notum, quia cum solum bonum trahat appetitum ad sui dilectionem, illa tantum res potest trahere appetitum ad amandum se propter se, quæ secundum se et sine ordine ad alium finem bona est. Unde non recte in ratione dubitandi in principio posita sumebatur, medium ut medium trahere voluntatem ad sui dilectionem; ulteriusque diceretur finem ipsum trahere voluntatem ad diligendum medium, nam revera nihil aliud est velle medium propter finem, nisi quod tota ratio volendi illud, sit ipse finis; ratio autem volendi est, quæ voluntatem movet et attrahit, et ideo etiam motivum voluntatis appellari solet; medium autem est tanquam materiale objectum, quod

ratione finis amatur. Atque hinc facile probatur prior consequentia, quia quod non sufficit voluntatem trahere ad se amandum, multo minus potest trahere voluntatem ad amandum aliud propter ipsum; sed res illa, quæ non est per se bona, non potest trahere voluntatem ad amandum se, ut ostendimus; ergo minus potest trahere voluntatem ad amandum aliud propter ipsam. Major patet, tum ex illo principio, *Propter quod unumquodque tale, et illud magis*; et ita si medium amatur propter finem, magis amatur finis; ergo res, quæ facit aliud amari propter ipsam, oportet ut magis faciat amari seipsam; ergo, e converso, quæ non potest trahere ad amandum se, multo minus poterit trahere ad amandum aliud propter se. Tum etiam quia amor medii propter finem procedit ex amore finis; ergo si amor alicujus rei ut finis non potest causari ab illa re, neque amor alterius rei propter talem finem potest ab illo fine finaliter causari; quod est dicere, illum non posse esse finem, si nomine finis vera causa finalis significetur, prout nunc de illa loquimur in ordine ad creatam voluntatem.

Responsio generalis ad quæstionem propositam.

8. Ex hoc principio colligitur primo generalis responsio ad quæstionem in titulo sectionis propositam, scilicet, eam rem posse proprie exercere causalitatem finalem, quæ in se habet bonitatem propter quam ametur (aut vere, aut in existimatione, quod intelligatur adjectum in omnibus similibus locutionibus, ne oporteat idem repetere). Hæc conclusio est evidens ex præcedenti principio, et probationibus ejus. Quocirca non possumus in particulari descendere ad designandas res quæ possunt finaliter causare, nimirum, an Deus, vel Angelus, vel homo, vel substantia, vel accidens, vel divitiæ, vel honor, vel aliæ hujusmodi, possint finaliter causare; sed in omnibus et singulis considerandum est quam bonitatem vel convenientiam per se habeant, et, si aliquam habuerint, secundum illam poterunt esse finalis causa, si vero nullam habeant, non poterunt. Solum autem duplex bonum est per se et secundum se bonum, nempe delectabile et honestum, sub honesto comprehendendo quidquid est per se naturæ convenienti, et ideo quidquid tale fuerit, poterit sub ea ratione causalitatem finis exercere; quod autem tale non est, nunquam exercet causalitatem finis, nisi quia tale exist-

timatur, et hoc modo divitiæ aut honores appetuntur sæpe ut finis, quamvis illæ res, si rectum de illis feratur iudicium, non sint per sese amabiles aut convenientes, sed tantum propter aliud.

9. Dices: eadem ratione bonum delectabile non erit vere sufficiens ad causandum finaliter, quia si rectum de illo feratur iudicium, non est amabile propter se, sed propter aliud. Imo neque scientia, sanitas, et res similes poterunt exercere causalitatem finalem, quia non sunt amabiles propter se, sed propter bonum. Ad priorem partem respondetur negando sequelam; est enim ratio longe diversa, quia bonum delectabile præcisum ab omni alio fine extrinseco, vere habet in se unde ametur, et ideo potens est, et sufficiens de se ad exercendam causalitatem finis; quamvis si ab homine recta, id est, honesta ratione appetendum sit, non sit in eo ut in fine sistendum, sed ad aliquem superiorem finem ordinandum, quod non solum de bono delectabili, sed etiam de bono conveniente naturæ, seu naturali, prout condistinguitur a morali honesto, intelligendum est. Unde claritatis gratia dici posset bonum delectabile secundum verum iudicium speculativum seu physicum, esse per se amabile, quod satis est ut per se sufficiat ad exercendam causalitatem finis, et non tantum ex falsa æstimatione operantis, sed etiam ex propria vi quam in se habet; quamvis secundum verum iudicium practicum et morale, quod attenditur per conformitatem ad appetitum rectum et honestum, non sit appetendum ut finis ab homine honeste operante. Secus vero est de aliis rebus, quæ omni hujusmodi bonitate carent; illæ enim nec secundum iudicium practicum, nec etiam secundum speculativum verum, possunt esse finales causæ, sed solum ex falsa existimatione.

10. Ad posteriorem partem respondetur negando sequelam; nam illæ res vere sunt propter se amabiles, nam per se sunt naturæ convenientes. Nec refert quod tantum sint amabiles homini; nam hinc solum fit non esse amabiles amore amicitiae, sed concupiscentiæ, quod non impedit veram et propriam causalitatem finalem, quidquid Gabriel loco supra citato significet. Et patet, quia tales res per bonitatem quam in se vere habent, alliciunt, et ad se trahunt voluntatem, juxta modum et capacitatem earum. Nam quia ipsæ tales sunt, ut natura sua

coaptentur homini, et sint perfectiones ejus, ideo licet propter se diligantur, homini tamen diliguntur; et istæ duæ habitudines non repugnant inter se, neque comparantur ut medium ad finem, sed ut finis Cujus, et finis Cui, qui integrant unum completum finem, ut supra vidimus.

Resolutio de causalitate mediorum.

11. Secundo principaliter, colligitur ex dicto principio resolutio prioris difficultatis de causalitate mediorum. Res enim, quæ est medium ad alium finem, potest sub aliqua alia ratione esse per se appetibilis, ratione alicujus bonitatis, quam in se vere habet etiam præcisa relatione ad illum finem, et sub ea ratione non est dubium, quin possit res, quæ est medium, habere causalitatem finalem, quia non habet illam ut medium. Imo respectu illius, materiale quid, et per accidens est, quod talis res sit medium, seu ametur propter alium finem; neque de hoc est ulla controversia. Alio ergo modo potest se habere res, quæ est medium, ita ut nullam habeat rationem per se boni, vel saltem quod per illam non causet, nec propter illam ametur, sed tantum quatenus utilis est; et sub hac consideratione simpliciter negari debet rem illam ut sic sufficientem esse ad exercendam causalitatem finalem. Et quidem si illa res talis sit, ut solum ametur propter finem, res videtur evidentissima, quia tunc ametur ut pure medium, quod omnes philosophi a fine ut fine distinguunt, et potius censent pertinere ad effectum finis quam habere rationem causæ. Et hoc etiam confirmant omnia, quæ in probatione primæ assertionis adduximus. At vero quando hæc res, quæ est medium, induit habitudinem termini respectu alterius medii, quod amatur propter ipsam, videtur jam participare aliquo modo rationem finis.

12. Et ideo, majoris claritatis gratia, et ad declarandas locutiones nonnullorum gravium auctorum, possumus hic accommodare distinctionem quam Gabriel citato loco adducit; nam aliud est loqui de fine, ut puram rationem termini induit, aliud vero ut habet propriam rationem causæ finalis; hic enim de illo loquimur sub hac posteriori ratione. Et hoc modo negamus tale medium, etiamsi aliud ad ipsum ordinetur, exercere veram causalitatem finalem proprie loquendo, et secundum intrinsecam denominationem, ut ita dicam. Et hoc probant omnia in priori asser-

tione adducta, quia medium etiam sub hac ratione consideratum, non habet in se unde trahat voluntatem ad amandum se propter se, sed ipse finis ad quem omnia media ordinantur, movet voluntatem ad amandum omnia media, et subordinationem eorum inter se, seu, quod idem est, idem finis movet voluntatem ad amandum aliquod medium immediate propter se, aliquod vero immediate propter aliud medium, mediate vero seu ultimate propter se. Ipsa ergo bonitas finis est, quæ proxime et finaliter movet, quamvis non semper terminet proxime et immediate relationem seu habitudinem mediæ ad finem; causalitas autem finalis in motione metaphorica consistit; hæc ergo non est in medio, etiam quatenus aliud ad ipsum ordinatur, sed est tantum in fine. Et confirmatur ex specificatione actuum voluntatis, seu electionum omnium mediorum tendentium ad eundem finem; nam omnes illæ recipiunt speciem, et honestatem vel malitiam ab ipso fine, ut latius tradunt Theologi, in 1. 2, q. 18; ergo signum est, licet unum medium ordinetur ad aliud, tamen si omnia appetuntur tantum ut media, solum finem propter quem omnia appetuntur, esse, qui per bonitatem suam causat finaliter omnes illas electiones.

13. At vero si de fine loquamur solum prout est terminus ordinationis seu habitudinis alterius ad ipsum, sic unum medium dicitur finis alterius, quod ad ipsum ordinatur, quia est terminus ad quem proxime refertur. Medium enim remotum, ut tale est, non habet convenientiam et proportionem cum fine nisi intercedente proximo medio; et ideo ad illud proxime ordinatur; ergo sub hac ratione participat tale medium rationem proximi finis. Atque hoc confirmant testimonia Aristotelis et D. Thomæ in favorem secundæ sententiæ adducta; favet etiam communis loquendi modus; absolute enim dicitur unum medium amari propter aliud; ex quo genere locutionis colligit Aristoteles ubique rationem finis. Dices: si medium participat munus et rationem finis sub ratione termini ad quem aliud medium ordinatur, cur etiam non participabit causalitatem finis, quæ in metaphorica motione consistit? Videtur enim esse æqualis ratio. Maxime quia sicut, verbi gratia, sanitatis amor movet ad procurandam evacuationem, vel digestionem, aut aliquid simile, ita desiderium evacuationis movet ad sumendam potionem, vel ad ambulandum, aut aliud simile medium.

14. Respondetur imprimis differentiam esse, quia proxima ordinatio unius mediæ ad aliud attenditur secundum id quod est materiale in ipsis, nimirum, quatenus unum medium potest esse causa effectiva illius effectus, et ita potest bene ordinari unum medium ad aliud, et e converso unum esse terminus proximus ordinationis alterius, secundum id quod in ipso vere et realiter est; atque ita potest participare rationem finis, ut termini. Causalitas autem finalis formaliter provenit a fine quatenus bonum est, et quia bonitas finis non participatur intrinsece a medio propinquiori, etiamsi aliud ad ipsum ordinetur, ideo non ita participatur ab eo causalitas finis, sicut ratio vel habitudo termini. Non est autem confundenda motio, vel naturalis resultantia, quæ est inter ipsos actus voluntatis (quatenus ex uno excitatur voluntas ad alium) cum causalitate finali; nam illa causalitas inter actus potius est effectiva quam finalis, sive sit per propriam efficientiam physicam, sive per naturalem sympathiam, et consensionem, de quo alias; nam ad præsens non refert. Ratio autem finalis est ab ipso objecto; et ideo, quamvis desiderium unius mediæ causet vel excitet desiderium alterius, nihilominus tamen in genere finalis causæ, tota illa motio provenit ab eodem fine.

15. Nisi quis tandem velit dicere, quod sicut medium ex conjunctione ad finem fit amabile et appetibile, ita fit potens ad causandum finaliter, saltem electionem alterius mediæ propter ipsum, et ita participare causalitatem finalem. Quod quidem in re non est diversum ab eo quod diximus; nam ad summum hoc potest attribui medio per quamdam extrinsecam denominationem. Nam, sicut medium non accipit aliquam intrinsecam bonitatem a fine, qua fiat appetibile, sed solum per extrinsecam denominationem et quasi informationem accipit ab illo convenientiam et appetibilitatem objectivam, ita ad summum per similem denominationem extrinsecam potest participare causalitatem finalem; re tamen vera, tota illa causalitas provenit ab ipso fine, ejusque bonitate; et ideo sæpe dixi in superioribus, proprie et per intrinsecam denominationem solum finem exercere causalitatem finalem.

16. *Objectioni satisfi.* — Dices: ergo, eo modo quo ratio finis attribuitur mediis ad quæ alia ordinantur, ita potest attribui illi medio quod est primum in executione, et ultimum via intentionis; nam, licet ad illud

non ordinetur aliud medium extrinsecum, ordinatur tamen ad illud ipsemet actus voluntatis, qui ad illud terminatur; unde etiam dici potest esse propter illud, juxta doctrinam superius traditam, sect. 3. Rursus, licet illud medium per intrinsecam bonitatem non trahat voluntatem, tamen ut conjunctum fini, sicut ab illo redditur appetibile et conveniens per extrinsecam denominationem, ita per eandem potest dici causare finaliter, non per seipsum, sed per finem tanquam per suam formam extrinsecam. Respondetur primo, non esse magnum inconveniens hoc totum concedere, quod magis spectat ad modum loquendi, quam ad rem. Quod si quis velit hoc modo sustinere opinionem Gabrielis, facile poterit; nam et D. Thomas, 1 p., q. 5, art. 6, vocat bonum utile ut sic, terminum proximum motionis voluntatis. Verumtamen modus ille loquendi, præsertim quoad participationem causalitatis per extrinsecam denominationem, mihi videtur valde improprius; nam in rigore non movet medium, sed finis ad medium, ut supra dicebam. Tamen quantum ad habitudinem termini potest dici participari a primo medio, quatenus est materiale objectum in quo versatur actus voluntatis, quod solum D. Thomas loco citato intendit. Imo sub ea ratione, qua dicitur actus esse propter ipsum, jam non habet rationem primi mediæ; nam ipsemet actus subit quodammodo rationem prioris mediæ, ut in sect. 3 declaravi.

Satisfi fundamentis aliarum opinionum.

17. *Quod sit objectum adæquatum voluntatis.* — Fundamenta aliarum opinionum fere non indigent nova solutione, quia declarando veram sententiam partim soluta, partim ad ea quæ diximus confirmanda accommodata sunt. Solum ad id, quod in favorem prioris sententiæ objiciebamus de objecto adæquato voluntatis, dicendum est duplex esse objectum potentiæ, materiale et formale; finis ergo non potest dici adæquatum objectum materiale voluntatis, quia etiam media sunt materia circa quam voluntas versatur, ut dictum est; finis autem dici potest formale objectum adæquatum, quia quidquid voluntas amat, est finis, vel propter finem; et hoc intendit D. Thomas, citato loco. Cum ergo dicitur omne objectum voluntatis habere causalitatem finalem, intelligendum est de objecto formali, non de materiali. Et eodem modo intelligendum est quod Aristoteles ait,

finem et bonum idem esse; intelligit enim de bono simpliciter, quod in se ac per se bonum est; quo sensu dixit etiam, 1 Ethic., c. 7, bonum uniuscujusque rei esse, cujus gratia operatur. Et in idem redit quod alii aiunt, finem esse adæquatum objectum motivum voluntatis, non autem terminativum, et causalitatem finalem proprie convenire objecto motivo, non autem pure terminativo. Conradus vero, 1. 2, q. 1, art. 1, dicit finem esse adæquatum objectum per se voluntatis, medium autem esse objectum per accidens; quod in idem redit, dummodo illud, *per accidens*, non ita intelligatur, ut existimetur voluntas non attingere ipsum medium in se; sic enim falsum esset media esse objecta per accidens; nam proprie et in se amantur; sed intelligendum est *per accidens*, id est, per aliud, nempe per finem, atque hoc modo solum objectum per se voluntatis potest habere causalitatem finalem.

18. *An sit actus aliquis voluntatis a fine non causatus.* — Dices: ergo nullus est actus voluntatis qui non sit a causa finali, quia nullus est qui non sit ab objecto formali adæquato ejus; hoc autem videtur falsum, tum quia aliquis est actus in voluntate, qui nec circa finem, nec circa media versatur, ut Scotus, et nonnulli alii Theologi contendunt, in 1, dist. 1; tum etiam quia simplex complacentia, vel inefficax desiderium rei impossibilis, non causatur a fine, cum nullo modo moveat ad consecutionem finis. Hæc obiectio petebat longam disputationem, an in voluntate sit actus neuter, qui non sit causatus a fine; sed quia hoc non est nostri instituti, breviter respondetur ad argumentum concedendo sequelam, nimirum, nullum esse actum in voluntate cum ratione et aliqua deliberatione operante, qui non sit effectus finis, ut recte probat ratio facta, et ex omnibus dictis in sect. 3 confirmari potest. Ad priorem vero partem objectionis, negamus esse actum in voluntate qui non sit aliquo modo, vel circa finem, vel circa medium propter finem, quod late probat Greg., in 1, dist. 1, q. 1, præsertim ex Aug., 1 de Doctrina christiana, c. 8, ubi omnia bona amabilia revocat ad bona quibus est fruendum vel utendum, id est, quæ sunt fines aut media. Quod etiam sentit Arist., 3 Eth., c. 3 et 4, et sumitur etiam ex D. Thoma, 1 cont. Gent., c. 86. Et ratio est, quia inter bonum propter se amabile, aut tantum propter aliud, non potest reperiri medium. Nam quod Scotus pu-